

מועדים ותעניות

א. הגדרת המושג

בערך זה יידונו ההלכות הנוגעות לענייני רפואה, שהם מיוחדים למועדים ולתעניות. הנושאים ההלכתיים הנוגעים לחולים ולרופאים יידונו לגבי יום-טוב וחול-המועד באופן כללי, וכן לגבי העניינים המיוחדים לכל מועד ולכל תענית בנפרד. בגלל ריבוי ההלכות הנוגעות לפסח וליום-הכיפורים – נידונים ענייני מועדים אלו בערכים נפרדים.

ושביעי של פסח, ראשון ושמיני של סוכות, שבועות, ראש השנה ויום-הכיפורים. כל אלו נקראים בלשון חז"ל ימים טובים, ובדברי קבלה גם ימי הפורים נקראים ימים טובים¹. כל המועדים נקראים בתורה גם מקראי קדש וגם שבת, מלבד יום-הכיפורים שנקרא שבת שבתון.

בחלק זה יידונו העניינים הנוגעים לרפואה, המשותפים לכל הימים הטובים. פרטי הדינים המיוחדים לכל מועד יידונו בנפרד בערך זה.

ערבי ימים-טובים

הקזת דם – בזמן התלמוד אסרו חז"ל להקיז דם בערב חג השבועות משום סכנה, שבו יצא מזיק לעולם ששמו טבוח², וגזרו חכמים שלא להקיז דם בכל ערבי ימים טובים³. יש מי שכתב, שערב ראש השנה וערב יום הכיפורים אינם בכלל האיסור⁴.

פרטי דינים רבים בענייני רפואה משותפים למועדים ולהלכות שבת, והם יידונו בערך שבת. כמו כן העניינים המיוחדים לאישים ולמצבים מוגדרים, שנידונים באופן ייחודי באנציקלופדיה זו, נידונים בהם ענייני המועדים השייכים להם בערכיהם המיוחדים.

ב. יום-טוב

יש הסבורים, שדין זה נכון גם בימינו, ואסור להקיז דם בכל ערבי ימים טובים⁴, פרט לערב יום-טוב האחרון של פסח,

כללי – מספר ימים בשנה נקראים בתורה בשם מועדים ואלו הם: ראשון

לבוש או"ח סי' תצג ס"ה; מג"א שם סקמ"ז; שו"ע הרב או"ח תסח יב; מטה אפרים סי' תרכה ס"י; קף החיים סי' תסח סקצ"ט; מועד לכל חי סי' ח

[1] אסתר ט יט, כב. [2] שבת קכט ב. [3] שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' שמ. [4] דרכי משה, או"ח סי' תסח סק"ג, ורמ"א או"ח תסח י;

שאינו רגל בפני עצמו⁵. אבל אם חל

יום-טוב ביום ראשון בשבוע, מותר להקיז בערב שבת שלפניו⁶. יש מי שכתב, שכן צריך להיות מנהג האשכנזים⁷. אכן, אם יש חשש סכנה בהימנעות מפעולה זו בערבי ימים טובים, מותרת ההקזה בערב יום-טוב גם לשיטה זו⁸, ואפילו בערב שבועות⁹; ויש הסבורים, שבימינו לא חל דין זה כלל, ומותר להקיז דם לרפואה בערבי ימים טובים¹⁰, משום שלשיטתם נאמר דין זה דווקא לימי התלמוד¹¹, או שכיוון שדשו בה רבים, הרי שומר פתאים ה¹². יש מי שכתב, שכן צריך להיות מנהג הספרדים¹³.

בדיקות דם — יש מי שכתב, שמכל מקום הוצאת דם לבדיקה רפואית איננה דומה להקזת דם, ולפיכך אין היא בכלל הגזרה, ומותר לבצע בדיקות דם לכל השיטות¹⁴; ויש מי שכתב, שמכל מקום טוב להימנע גם מזה¹⁵.

ניתוחים — יש שלמדו מכאן, שיש להימנע בערבי ימים טובים מכל פעולה רפואית פולשנית, כגון ניתוחים, אלא אם כן יש חשש סכנה בדבר, או שעקב כך יתבטל תורו, ויצטרך לחכות זמן רב,

ס"ב. וראה מה שהביא בשו"ת מהר"י ברונא סי' קיח. [5] מג"א סי' תסח סקמ"ז. וראה בשו"ת ציץ אליעזר שם, מה שכתב על דבריו. [6] יפה ללב או"ח סי' תסח סק"ד. [7] שו"ת ציץ אליעזר חיי"ב סי' מו. [8] א"ר או"ח סי' תצג סק"ט; מ"ב סי' תסח סקל"ח. [9] מטה אפרים סי' תרכה ס"י. [10] כך משמע שיטת הרמב"ם והטושו"ע, שדין זה לא מוכר אצלם כלל. [11] שו"ת ציץ אליעזר חיי"ב סי' מו. [12] רי"ף, הובא בדרכי משה שם; פר"ח או"ח סוסי' תסח.

והדבר יהיה כרוך בסבל רב¹⁶.

יום-טוב

רפואה ביום-טוב — כל דיני הרפואה ביום-טוב דינם כמו בשבת¹⁷. לפיכך, חולה שאין בו סכנה, אסור לעשות עבורו ביום-טוב כל דבר שכרוך בעשיית מלאכה, ואפילו בישול תרופה כלשהי, וכן אסור להעביר עבורו תרופה מרשות לרשות, במקום שאין בו עירובי-חצירות, אלא אם כן הוא מעביר את התרופה בדרך שינוי, או שגם דרך אדם בריא לאוכלה¹⁸. ואפילו אם מדובר בטיפול רפואי שהוא בדרך אכילה, אם הדבר איננו ראוי לבריאים אלא רק לחולים, אין הוא מוגדר כדבר השווה לכל נפש, ולפיכך הוא אסור לחולה שאין בו סכנה כמו בשבת¹⁹.

תרופות ביום-טוב — ביחס ללקיחת תרופות ביום-טוב מצינו דעות חלוקות בין הפוסקים, שכן בתלמוד בבלי אין כל דיון ביחס לתרופות ביום-טוב, וכן ברמב"ם ובטושו"ע לא נכתב בפירוש דין רפואה ביום-טוב, שאיננה כרוכה בעצמה באיסור; ולעומת זאת מצינו בתלמוד ירושלמי כמה מקורות הדנים בענין רפואה ביום-טוב,

וראה בא"ר או"ח סי' תצג סק"ט. [13] שו"ת ציץ אליעזר, שם. [14] שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' שמ. [15] תורת היולדת פמ"ו ס"ד. [16] שו"ת ציץ אליעזר שם. וראה שם, שמסתפק בדין ניתוחים, ובפרט ליוצאי עדות הספרדים, שיש מקום להקל. [17] חיי אדם יו"ט קג ב; קיצושו"ע צח לג. [18] שמירת שבת כהלכתה פל"ג סכ"ה, ובהע' צ, בשם הגרש"ז אויערבאך. [19] ראה שמירת שבת כהלכתה פ"ב הע' לו, ושם פל"ג סכ"ד והע' פט.

— לא לרפואה²⁷; ויש מי שכתב, שמשום ששבת ויום-טוב אחד הם, אין זה גדר של גזרה לגזרה, ואפילו בדבר שאינו שייך ביום-טוב²⁸. יש מי שכתב, שלרוב הראשונים אסור לשנות דבר משום רפואה ביום-טוב ראשון²⁹.

יש המתירים בתנאים מסויימים: אם ברור לו שתהא ההנאה מהתרופה מגעת ביום-טוב, ותועלתה תהיה מיידית, כגון

מהם אוסרים²⁰, ומהם מתירים²¹:

יש האוסרים מנימוקים שונים: משום גזירת שחיקת סממנים כמו בשבת²²; משום שלא ידוע בכירור אם תהא ההנאה מגעת ביום-טוב²³; משום שאינו שווה לכל נפש²⁴; משום ביטול עונג יום-טוב, והפרת שמחת החג²⁵, והיינו דווקא בתרופות שגורמות הרגשה רעה; על פי הדרשה 'אך אשר יאכל לכל נפש'²⁶, יאכל

שבת יז ב, לפי פירוש הפנ"מ שם, שאיסור רפואה ביו"ט הוא מפני שאינו אוכל נפש, ומוכיח כן בתו"ש מילואים לכרך י-יא אות לו מירושלמי ביצה ד ד; ירושלמי שבת ז ב; ראבי"ה ביצה סי' תשנה. וכן משמע מהרמב"ן בתורת האדם, סוף שער מיחוש, שיסוד האיסור משום שאינו שווה לכל נפש. וראה בס' שמירת שבת כהלכתה שם, הע' פט, בגדרי דבר השווה לכל נפש. אך ראה בשו"ת אבני נור ח"ב סי' שצד אות ח, בשו"ת בגדי כהונה ח"ב סי' ז, ושו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ז אות ו, שרפואה נקראת דבר השווה לכל נפש. [25] קרן אורה מו"ק י ב; בעל שפת אמת, בשו"ת אבני נור ח"ב סי' שצד-שצה; תו"ש מילואים לכרך י-יא, אות נז לבין בעל השפת אמת, באוצר מכתבים ומאמרים מבעל השפת אמת (תשמ"ו), עמ' כג ואילך. [26] שמות יב טו. [27] 33 מדרש חפץ, הובא בתו"ש שמות פי"ב אות שמב. וראה בתו"ש מילואים לכרך י-יא אות לו, ובשו"ת דברי מנחם ח"ד סי' ב, שזהו מקור חדש לאיסור, והטעם אינו משום שחיקת סממנים, אלא בגלל הפרת שמחת החג. וכתב שם, שהוא דרש חדש שלא נמצא במקורות ספרי חז"ל, ומוכיח שברך כלל לשון 'יאכל' ממעט רפואה — סוכה מ א; ירושלמי שביעית ז א; רמב"ם שמיטה ויובל ה יא; שו"ת רדב"ז החדשות ח"א סי' תצט. [28] שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' פב אות ג. והוא על פי ביצה יח א ותוס' שם, לענין טבילת כלים בשבת ויו"ט. [29] שו"ת מהרש"ם ח"ו, באהלי שם מנכד המחבר, קונט' דיני יו"ט, אות ג.

[20] ירושלמי שבת יז ב; ביצה ד ד. ובתוספתא כפשוטה מו"ק פ"ב ה"ו הוכיח מירושלמי פסחים פ"ד ה"ח 'אין מונעים רפואה במועד' [היינו חול המועד] מאדם ומבהמה; משמע שביום-טוב אסור. [21] ביצה ה ב. וראה בשו"ת אבני נור ח"ב סי' שצד; שו"ת עבודת השם ח"ב סי' ד; שו"ת מהרש"ם ח"ו, באהלי שם מנכד המחבר, קונ' דיני יו"ט, אות ג; א. שטינברג, אסיא, א, עמ' 33 ואילך. [22] מג"א סי' תקלב סק"ב, ובפרמ"ג בא"א שם; מחצית השקל סי' תריג סק"ד; המהרש"ם בהג' אורחות חיים סי' תקלב; מ"ב סי' תקלב סק"ה. וכן משמע שיטת הרמב"ן, הרשב"א, המאירי והריב"ב — הובאו דבריהם בשטמ"ק ביצה שם. וכבר הקשו על שיטה זו, שהרי שחיקת סממנים אסורה מדרבנן מדין טוחן, וטחינה ביו"ט אינה אסורה אלא מדרבנן — טוש"ע או"ח תצה ב; וכן שייך להתייר ביו"ט מטעם מתוך — ראה ספר החיים סי' שכח פ"ו; שו"ת עבודת השם ח"ב סי' ד; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ז אות ז; תו"ש מילואים לכרך י-יא, אות לו. ואמנם ראה בריטב"א, מובא בשיטמ"ק ביצה כב א, ובב"י או"ח סי' תריג, שאין לאסור משום שחיקת סממנים ביו"ט. וראה מה שכתב בנידון בנפש חיה סי' תצו ס"ב; הרב ב. הירשמן, הלכה ורפואה, א, תשמ"א, עמ' קצ ואילך. ובענין גזירת שחיקת סממנים ביחס לתרופות — ראה ע' שבת הע' 506 ואילך. [23] ריטב"א, מובא בשטמ"ק ביצה כב א; מ"מ יו"ט א כד. [24] נחל אשכול הל' מו"ק סי' מג אות ד; אמרי בינה הל' יו"ט סי' ב; שמירת שבת כהלכתה פל"ג סכ"ד. וכן משמע בירושלמי

שישקיט את כאביו³⁰; אם התרופות אינן גורמות לצער ולביטול שמחת יום-טוב³¹; אם יש לו צער וצורך קצת, מותר להתחיל בטיפול תרופתי ביום-טוב, ואם התחיל מערב יום-טוב, מותר להמשיך ביום-טוב גם ללא כל צער³².

טלפון — ביום-טוב מותר לטלפן אפילו עבור חולה שאין בו סכנה, ואפילו על ידי יהודי³⁸. והעם: רוב הפוסקים סבורים, שהמצאת אש ביום-טוב אינה אסורה אלא מדרבנן, ולכן אף אם נדלקת נורית במרכזיה — מותר.

ויש הסבורים, שאין כלל איסור לקיחת תרופות ביום-טוב³³.

מת המוטל לקוברו ביום-טוב ראשון — לא יתעסקו בו ישראל, ואפילו יסריח, אבל יתעסקו בו עממים, אפילו מת בו-ביום, ואפילו אם יכולים להשהותו עד מחר שלא יסריח³⁹. יש אומרים, שכל זה בעשיית קבר, ארון ותכריכין, אבל להלביש את המת, ולחמם לו מים לטהרו, ולהוציאו ולשומו בקברו, מותר על ידי ישראל⁴⁰; ויש אומרים, שאף דברים אלו לא התירו בישראל, וצריך לעשותם על ידי נכרים⁴¹. ומכל מקום מי שרוצה לנהוג כדעה המקילה, בוודאי אין למחות בידו⁴².

מותר להוציא תרופות עבור חולה שאין בו סכנה מרשות לרשות ביום-טוב³⁴.

ביום-טוב שני של גלויות לכל הדעות מותר להשתמש בתרופות³⁵.

מת ביום-טוב ראשון אסור להלינו עד

עקירת שן — יש מי שכתב, שמותר לעקור שן ביום-טוב לצורך רפואה³⁶; ויש מי שסובר, שהוצאת שן מותרת רק ביום-טוב שני של גלויות, ורק על ידי גוי³⁷.

סקי"ג; ילקוט יוסף ח"ד שבת כרך ד, ס' שכח סוף הע' נה. וכן משמע מחיי אדם קג ב. [36] שו"ת עבודת השם חאו"ח סי' ד. [37] שו"ת אהלי יעקב סי' מא; שע"ת או"ח סי' תצו סק"ב. וראה שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ז אות ז. [38] הגר"ש אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' תקב סק"א. [39] ביצה ו א; רמב"ם יו"ט א כג; רא"ש ביצה פ"א סי' ה; טושו"ע ורמ"א או"ח תקכו א. וראה במ"ב שם סק"א, שגם לקראים אסור לקוברו. וראה בבאור"ל שם ד"ה ואפילו, שלשטית היש"ש אין לקוברו אפילו על ידי עממים, אך דעה זו נדחתה מהלכה. וראה עוד בס' מלאכת יו"ט אות סא ואות ע. [40] טושו"ע שם. וראה ברמ"א שם. [41] שו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תקז; שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' יט; ביאור הגר"א או"ח שם. [42] מ"ב שם סקי"ב.

[30] שו"ת אבני נזר חאו"ח ח"ב סי' שצד-שצה; שו"ת בגדי כהונה חאו"ח סי' ז-ח; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ז. וראה ריטב"א, הובאו דבריו בשיטמ"ק ביצה כב א; שו"ת זכר יהוסף סי' קצו. [31] בעל שפת אמת, בשו"ת אבני נזר חאו"ח ח"ב סי' שצד-שצה; תו"ש מילואים לכרך י-יא, אות לו; הגרי"ש אלישיב, מוריה, אלול תשנ"ח, גליון א-ב (רנ"ג-ד). [32] ס' החיים סי' שכח פ"ו. וראה מה שכתב על דבריו המהרש"ם בהג' אורחות חיים סי' תקלב. [33] הגה' רא"מ הורוויץ, שבת קלד ב; שו"ת עבודת השם חאו"ח סי' ד. וכן משמע בירושלמי ביצה ה ב, ובב"י או"ח סי' תריג. וראה עוד בילקוט יוסף, ח"ד שבת כרך ד, סי' שכח ס"ג. וראה שם בהע' נו, שלדעת הגר"ע יוסף יש להכריע להקל. [34] שו"ת תשובות והנהגות, ח"ג סי' קנא. [35] מחצית השקל סי' תקלב סק"ב; מנחת שבת סי' צא

לחללו, אף אם בכך ימנעו חילול שבת ישראל, אלא מוטב שיקברוהו גויים ביום הראשון⁴³. ודין זה נכון אפילו בתלמיד חכם⁴⁴. ואם עברו והשהו את המת ליום-טוב שני – יש מי שכתב, שלא יקברוהו ישראל משום קנס⁴⁵; ויש מי שכתב, שאין לקנוס את המת בגלל שאחרים נהגו שלא כדין⁴⁶.

קבורת חלקי גוף – חלקי גוף שהוצאו לצרכי השתלה, אסור לקבורם ביום-טוב, אפילו על ידי גוי, ואסור להוציאם אלא על ידי גוי, ומותר לטלטלם על ידי ככר ותינוק⁴⁷.

יום-טוב שני של גלויות

טיפול רפואי שאיסורו משום שבות – מותר לעשותו ביום-טוב שני של גלויות, פרט ליום-טוב שני של ראש השנה, אפילו על ידי ישראל, ואפילו עבור חולה שאין בו סכנה⁵¹, ואפילו כשהמחלה איננה כוללת כל הגוף, אלא חושש רק באחד מאיבריו, שעל ידי זה מרגיש הצער בכל הגוף⁵², ומותר אפילו לכתחילה, וללא כל שינוי⁵³.

תרופות – מותר לקחת תרופות ביום-טוב שני של גלויות⁵⁴, ומותר לקחת גם כדורי שינה ביום-טוב שני⁵⁵, פרט ליום-טוב שני של ראש השנה, שדינו כיום טוב ראשון⁵⁶.

בענין קבורת נפל ביום-טוב – ראה ערך ילוד.

יום טוב שחל להיות ביום ששי, ויש לפנינו חולה שכעת איננו זקוק לטיפול שיש בו חילול שבת ויום-טוב, אך לפי מהלך מחלתו מסתבר מאד שמחר, ביום שבת, יצטרך לטיפול כזה – יש מי שכתבו, שעדיף לתת לו את הטיפול ביום-טוב שהוא רק איסור לאו, אם על ידי זה יוכלו למנוע טיפול בשבת שהוא באיסור סקילה⁴⁸; ויש מי שכתב, שאם ביום-טוב אין סיבה לטיפול רפואי, אסור

שבת כהלכתה פל"ב הע' קג; הגרש"ז אויערבאך והגר"י נויבירט, הובאו דבריהם בנשמת אברהם ח"ה חאו"ח סי' שכח סק"ב. [49] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' סט. [50] שבת קכח ב; רמב"ם יום-טוב ד טז; טוש"ע או"ח תקכג ג. [51] טוש"ע או"ח תצו ב, וברמ"א שם. [52] חיי אדם קג ב; מ"ב שם סק"ו. [53] מ"ב שם סק"ה. [54] מ"ב סי' תצו סק"ז. וראה עוד בשמירת שבת כהלכתה פל"א סכ"ח. [55] שו"ת באר משה ח"ח סי' קג. [56] שו"ת

[43] שו"ע שם ב; מ"ב שם סקט"ו. וראה בשו"ת שבט הלוי ח"י סי' רכא אות א, שהביא פוסקים החולקים על דין השו"ע, ומעדיפים לדחות הקבורה ליום-טוב שני, ולדעתו יש ללמד זכות על הנוהגים כן, בעיקר בגלל הבעיות ההלכתיות הכרוכות בקבורת מת ביום-טוב, עיי"ש. [44] מ"ב שם סקט"ז. [45] שו"ת רמ"ע מפאנו סי' טז. [46] ביאורה"ל שם ד"ה אסור. [47] שו"ת שבט הלוי ח"א סי' קלד. [48] העמק דבר, במדבר יז יב, והרחב דבר שם סק"א; שמירת

בן ארץ ישראל שנסע לחו"ל בגלל מחלה על דעת לשוב אחרי שיתרפא, דינו כבן ארץ ישראל, ואינו נוהג יום-טוב שני של גלויות, ואפילו אם הטיפול הרפואי עלול להימשך כמה שנים, וגם ייאלץ החולה לעסוק בפרנסה קבועה במשך שהותו שם, כיוון שמטרתו היא רק לשם כך, ודעתו לחזור לארץ ישראל בגמר הטיפול, הרי הוא נידון כבן ארץ ישראל⁶³.

מת ביום-טוב שני של גלויות — יתעסקו בו ישראל לקוברו, אפילו ביום טוב שני של ראש השנה⁶⁴. יש אומרים, שהכוונה להתיר את כל צרכי הקבורה, כולל עשיית הקבר, ארון ותכריכין וכיו"ב, ואפילו אפשר בעממים, יתעסקו בו ישראל⁶⁵; ויש אומרים, שאם אפשר בעממים עושים את הקבר, הארון והתכריכים על ידי גוי, ושאר הדברים עושים על ידי ישראל, כמו ביום-טוב ראשון, אלא שאם אין אפשרות על ידי גוי, מותר על ידי ישראל⁶⁶.

ג. חול-המועד

החולים — בחול המועד מותר לעשות מלאכה גמורה לצורך רפואתו של חולה,

טיפול רפואי שאיסורו מן התורה — אסור לעשותו ביום-טוב שני של גלויות⁵⁷. ואם חלה כל גופו, מותר רק על ידי גוי⁵⁸.

יש מי שכתב, שעדיף לעשות מלאכה להצלת נפשות על ידי בן ארץ ישראל הנמצא בחו"ל ודעתו לחזור לארץ, שלגביו האיסור קל יותר⁵⁹; ויש מי שכתב, שאין הבדל אם המלאכה לפיקוח נפש נעשית על ידי בן ארץ ישראל או בן חו"ל, מכיוון שכל איסור יום-טוב שני של גלויות הוא רק מדרבנן, ובמקום פיקוח נפש מותר לעשות מלאכה, ואין זה דומה לשבת, שאז יש להדר להפחית באיסורים⁶⁰.

יש מי שנסתפק אם מלאכה מן התורה ביום-טוב שני של גלויות מותרת עבור חולה שאין בו סכנה על ידי שינוי⁶¹.

קידוש — חולים המאושפזים בבית חולים, ויש צורך לקדש עבורם בליל יום-טוב שני של גלויות מבעוד יום, מותר לעשות כן בימים האחרונים של פסח וסוכות, בשני הימים הטובים של ראש השנה, וביום-טוב שני של שבועות, אבל יש להחמיר לקדש בלילה בימים טובים הראשונים של פסח וסוכות, וביום-טוב ראשון של חג השבועות⁶².

[60] ס' מעדני שלמה עמ' לה הע' י, בשם הגרי"ש אלישיב. [61] שעה"צ שם סק"ט. [62] שו"ת מנחת יצחק ח"י סי' מא. [63] הגרש"ז אויערבאך, הובראו דבריו בס' יום טוב שני כהלכתו (הרב ירחמיאל דוד פריד), פ"ה הע' כה; שולחן שלמה הל' יו"ט ח"א סי' תצו סק"ב. [64] ביצה ו א; רמב"ם יו"ט א כג; טושו"ע או"ח תקכו ד. וראה בשו"ע שם פרטי דינים בנידון. [65] רא"ש ור"ן, ביצה שם; המחבר או"ח שם. [66] שו"ת תרומת הדשן סי'

אבני נור או"ח סי' שצד-שצה; שמירת שבת כהלכתה שם. [57] רמב"ן, תורת האדם, שער המיחוש; רמ"א או"ח תצו ב. אמנם ראה בשעה"מ יו"ט א כד, שכתב בדעת הסמ"ג ל"ת עה, שהתיר אף מלאכות דאורייתא, אך אין הכרח בפירושו — ראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך כג, ע' יום טוב שני של גלויות, הע' 21. [58] מ"ב שם סק"י; שעה"צ שם סק"י. [59] ס' יו"ט שני כהלכתו, פ"ג הע' צו, בשם הגרש"ז אויערבאך; שולחן שלמה הל' יו"ט ח"א סי' תצו סק"ז.

גם אם אין בו סכנה⁶⁷, ואפילו אינו חש אלא מיחושים בעלמא⁶⁸, או שיש לו רק צער קטן⁶⁹, או שרוצה למנוע שלא יכבד עליו חוליו⁷⁰, או שרצונו לשמור על בריאותו⁷¹.

מאכלים ותרופות – מותר לאדם לאכול או לשתות בחול המועד כל מאכל או משקה לרפואה, גם אם אינם מאכל בריאים, אף על פי שביום טוב אסור לאוכלם או לשתותם⁷². וכן מותר לקחת ויטאמינים, או שמן דגים, אף אם אינו עושה כן אלא לחזק את גופו⁷³. ובכל אלו מותר אפילו כדרכו, בלא שינוי ובטורח גדול⁷⁴.

אפשרות דחיה – אכן כל זה נכון כשיש צורך לעשות את מלאכת הריפוי דווקא בחול המועד, אבל אם אפשר לחכות ללא צער וללא חשש עד לאחר המועד, אין להתיר⁷⁵.

בדיקות – חולה שזקוק לבדיקות קבועות, כגון חולה סוכרת שזקוק לבדיקת רמת הסוכר בדם בכל יום, מותר לעשות בחול המועד כל מה שצריך, ואפילו

מלאכה גמורה⁷⁶.

מיחוש – מי שסובל ממיחוש בחול-המועד, והוא מוטרד באופן נפשי כשאיננו יודע מה מקורו, מותר לו ללכת לרופא, והרופא רשאי לעשות כל מלאכה שדרושה לכירור סיבת המיחוש⁷⁷.

בדיקות שגרתיות – יש הסבורים, שאסור לקבוע תור לרופא באופן מכוון לחול המועד בשביל ביקורת שנתית שגרתית, ואפילו אם הרופא לא יעשה כל מלאכה, משום זילזול בחול המועד⁷⁸, אבל אם לא כיוון את הביקור דווקא לחול המועד, ונקבע לו תור לימים אלו, ואיננו יכול לשנותו, ואם מדובר ברופא מומחה – מותר⁷⁹; יש מי שכתב, שמעיקר הדין אין איסור לכיוון ביקור אצל רופא בחול המועד עבור צער או מיחוש, שכן צורכי הגוף דינם כצורכי אוכל נפש, אך טוב להחמיר, אם אפשר שלא לעשות זאת⁸⁰; יש מי שהסתפק בדין זה⁸¹; ויש מי שחולק וסובר, שכל רפואה מותרת, ואין לנו לחדש גזרות מדעתנו⁸².

גילוח – מי שהיה חולה ערב הרגל,

פב; מרדכי הל' אבל; רמ"א שם. [67] ירושלמי פסחים ד ח; מאירי מו"ק י ב; טושו"ע או"ח תקלב ב; פרמ"ג שם בא"א סק"ב; מ"ב שם סק"ה. [68] חיי אדם קי יז, ובנשמת אדם שם סק"ב; שו"ת שבט הלוי ח"ח סוסי' קכה. [69] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' עח. [70] ביאודה"ל סוסי' תקלא ד"ה כל אדם. [71] שמירת שבת כהלכתה ח"ב פס"ו ס"כ, על פי המאירי מו"ק י ב ד"ה מקויון. [72] רמב"ם יו"ט ח טו. [73] שמירת שבת כהלכתה שם; שו"ת באר משה ח"ז סי' טז אות ב. [74] קרן אורה מו"ק י ב. [75] שו"ת אגרות משה שם; שו"ת באר משה ח"ז סי' טז. [76] שו"ת באר משה ח"ז סי' יז. [77] שו"ת באר משה ח"ז סי' טז אות ב. וראה בשו"ת התעוררות תשובה ח"ד סי' מח; קרן אורה מו"ק י ב. [78] הגר"מ פיינשטיין, הובאו דבריו בס' זכרון שלמה על הל' חוה"מ סי' טז; שו"ת באר משה ח"ז סי' יז; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' תקלב סק"א. [79] שו"ת באר משה שם. [80] שו"ת באר משה ח"ז סי' יח. [81] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה ח"ב פס"ו הע' פח. [82] הגר"ח"פ שיינברג, הובאו דבריו בתורת היולדת פמ"ו הע' א.

פב; מרדכי הל' אבל; רמ"א שם. [67] ירושלמי פסחים ד ח; מאירי מו"ק י ב; טושו"ע או"ח תקלב ב; פרמ"ג שם בא"א סק"ב; מ"ב שם סק"ה. [68] חיי אדם קי יז, ובנשמת אדם שם סק"ב; שו"ת שבט הלוי ח"ח סוסי' קכה. [69] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' עח. [70] ביאודה"ל סוסי' תקלא ד"ה כל אדם. [71] שמירת שבת כהלכתה ח"ב פס"ו ס"כ, על פי המאירי מו"ק י ב ד"ה מקויון. [72] רמב"ם יו"ט ח טו. [73] שמירת שבת כהלכתה שם; שו"ת באר משה ח"ז סי' טז אות ב. [74] קרן אורה מו"ק י ב. [75] שו"ת אגרות משה שם; שו"ת באר

ולא היה יכול להתגלח, לפי שהגילוח היה קשה לו⁸³, אף על פי כן אסור לו להתגלח בחול המועד⁸⁴; ויש מי שהתיר לו להתגלח בחול המועד, ואפילו אם חוליו קודם הרגל לא היה כבד במיוחד⁸⁵.

חולה בחול המועד, שצריך לגלחו, כגון מי שיש לו שחין בראשו, או שצריך להניח תחבושת על מכתו, מותר לגלח השיער, ואפילו הוא חולה שאין בו סכנה⁸⁶.

משקפים — מותר לתקן משקפים בחול-המועד, ואפילו משקפי שמש מותר לתקן, אם עיניו אינן בריאות, ועלולות להינזק מחמת השמש⁸⁷. אבל אם כוונתו אינה אלא להחליף את המסגרת — אסור⁸⁸.

מכשיר שמיעה — מותר לתקן מכשיר שמיעה בחול המועד, כי גם זה בכלל ההיתר של צורכי הגוף⁸⁹, ואפילו אם יודע כשמוסר את מכשיר השמיעה בחול-המועד, שהתיקון יסתיים רק אחרי המועד — מותר⁹⁰.

טלפון — מותר לתקן את מכשיר הטלפון בביתו של זקן או חולה⁹¹.

רפואת שיניים — מותר לרפא שיניים בחול-המועד, בתנאי שיש לו צער כלשהוא, אבל אם אין לו צער כלל, וגם אין חשש שמחלת השיניים תחמיר יותר — אסור⁹²; ויש מי שחולק, ומתיר בכל מקרה⁹³. וכן אסור לקבוע תור לחול המועד אצל רופא שיניים, לצורך יישור השיניים וכדו'⁹⁴.

שכר הרופא — הרופא מותר לקחת שכרו בחול-המועד, ככל מלאכת דבר האבד⁹⁵.

מחקר — מותר לעסוק במחקר רפואי בחול-המועד רק אם אי ביצוע המשך המחקר יגרום לו הפסד, אבל אין לכתוב מאמר רפואי בחול המועד, ואפילו בכתב לועזי⁹⁶.

רפואה וטרינרית — מותר להקזיז דם של בהמה בחול המועד לצורך רפואה, ואין מונעים מבהמה כל רפואה, אפילו אם יש בה מלאכה מן התורה⁹⁷.

ד. ספירת העומר

חולה שלא ספר — חולה שלא יכול

[91] שמירת שבת כהלכתה, שם. [92] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' עח; שו"ת באר משה ח"ז סי' טז אות ג. וראה גם בס' ועלהו לא יבול, שזו היתה גם דעתו של הגרש"ז אויערבאך. [93] הגר"ח פ' שיינברג, הובאו דבריו בתורת היולדת פמ"ו הע' א. [94] שמירת שבת כהלכתה ח"ב פס"ו הע' פח; שו"ת באר משה ח"ז סי' יט. [95] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' תקלב סק"א. [96] הגרי"י נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' תקלב סק"א. [97] מו"ק י

[83] ראה ע"ז כט א. [84] שו"ת הרשב"א ח"ג סי' רעה; טוש"ע או"ח תקלא ג; מ"ב שם סק"ו. [85] מאירי מו"ק עמ' עז. וראה בשו"ת זרע אמת ח"ג סי' נה. [86] מג"א סי' תקלא סק"ב; מ"ב שם סק"א; חיי אדם קט ד; ביאוה"ל שם סע' ח ד"ה כל. [87] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' עח. [88] שמירת שבת כהלכתה פס"ו הע' פח. [89] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה ח"ב פס"ו הע' פח. [90] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' תקמו סק"א.

היה לספור ספירת העומר בחוליו – יש אומרים, שרשאי לחזור ולספור בברכה לאחר שהבריא, ודינו כמי ששכח לספור⁹⁸; ויש מי שסבור, שכיוון שהיה אנוס, יכול לסמוך על השיטות שאפילו אם לא ספר כל הימים יכול לספור אחר כך בברכה⁹⁹.

לעולם, אבל אם הוא חולה קצת, ורוצה לאכול באותה שנה, ולשנה הבאה יחזור למנהגו, אינו צריך התרה¹⁰⁴; ויש שכתבו להחמיר לעשות התרה בכל מקרה¹⁰⁵, אבל אם אינו מוצא מי שיתירו, יש להקל בשעת הדחק¹⁰⁶.

אכן בדורות אלו שירדה חולשה לעולם, ויש חשש שיוכל לבוא לידי חולי, לכתחילה אין להחמיר להתענות בימים אלו¹⁰⁷.

שליח-ציבור או בעל תוקע שחלה – שליח-ציבור קבוע, או בעל תוקע קבוע, שחלה לפני הימים הנוראים, ביד הקהל להעמיד ש"ץ אחר או בעל תוקע אחר, ומכל מקום כשחזור לבריאותו, חוזרת המצווה אל הראשון¹⁰⁸.

תשמיש המיטה – אין לשמש מיטתו בשני לילות ראש השנה, ואם הוא ליל טבילתה – מותר¹⁰⁹; ואם יש חשש שיבוא לידי טומאת קרי, אל ימנע עצמו מלשמש¹¹⁰.

'מי שברך' לחולה – בברכת 'מי שברך' לחולה בראש השנה, אין אומרים 'יום-טוב הוא מלזעוק', ואם חל בשבת אין אומרים 'שבת היא מלזעוק', אלא אומרים

מועמד לניתוח בימי הספירה – אדם שעומד לעבור ניתוח בתוך ימי הספירה, ויודע שעקב כך לא יוכל להשלים את ימי הספירה, מכל מקום יתחיל לספור בברכה בימים הראשונים שעד הניתוח¹⁰⁰. וכן חולה שהורע מצבו עד שהרופאים אומרים נואש, יספור את הימים שנותרו לו לחיות, אף על פי שלא יוכל לגמור את ספירת ימי העומר¹⁰¹.

תיספורת – חולה שצריך להסתפר, מותר לו לעשות כן בימי ספירת העומר¹⁰².

ה. ראש השנה

תענית שלפני ראש השנה – יש הנוהגים להתענות לפני ראש השנה, ואם התענה שלוש פעמים רצופות בשלוש שנים, ואחר כך רוצה לחזור בו, מחמת שאינו בריא, צריך התרה בפני שלושה¹⁰³. דין זה הוא דווקא אם רוצה לחזור בו

תצג ג. [103] טושו"ע יו"ד ריד א. [104] מג"א סי' תקפא סקי"ב; דגמ"ר יו"ד סי' ריד; ערוה"ש או"ח תקפא יא. [105] ש"ך יו"ד סי' ריד סק"ב. [106] שעה"צ סי' תקפא סקל"ג. [107] טושו"ע או"ח תקעא א. [108] ערוה"ש או"ח תקפא ו; מ"ב סי' תקפא סקי"א. [109] מג"א סי' תקפא סקט"ו. וראה במטה אפרים סי' תקפג סנ"ג. [110] מחויק ברכה שם אות ד; בן איש חי שנה

ב, ובתוס' שם ד"ה ואין; רמב"ם יו"ט ח טו; טושו"ע או"ח תקלו ג. [98] שו"ת לבושי מרדכי מהדו"ק חאו"ח סי' צא; שו"ת רבבות אפרים ח"ח סי' קעא אות ו. [99] הרב נ. גשטטר, הובאו דבריו בשו"ת רבבות אפרים, שם. [100] שו"ת אבן פינה ח"א סי' לח. [101] שו"ת בצל החכמה ח"ה סי' מה; שם ח"ו סי' פט. וראה עוד מה שכתב בח"ה סי' צח. [102] ערוה"ש או"ח

בנוסח הרגיל כבכל ימות השנה¹¹¹.

אפשרות לשמוע תקיעת שופר, הרי הוא נחשב כאנוס, ואין צריך להוציאו מבית החולים, כדי שיקיים מצות שופר¹¹⁷.

אשה חולה פטורה מתקיעת שופר, כי במקום חולי לא קיבלו הנשים על עצמן לשמוע קול שופר¹¹⁸.

תוקע לרבים, שרוצה לתקוע לחולה בביתו, כדי להוציאו ידי חובתו, עדיף שיתקע קודם לציבור בבית הכנסת, ואחר כך יתקע לחולה¹¹⁹, גם אם יצטרך החולה עקב כך לאכול לפני התקיעות¹²⁰, ומכיוון שהתוקע כבר יצא חובת שמיעת שופר, עדיף שהחולה יברך לעצמו, אך מנהג העולם להקל, שהתוקע יוציא אותו גם בברכות¹²¹; ואם אי אפשר בדרך זו, יוכל לתקוע לחולה לפני הציבור, על ידי שיכווין בפירוש שאינו רוצה לצאת ידי חובתו בתקיעות אלו, ואחר כך יתקע בציבור¹²².

חולה לב, שאסרו עליו לתקוע בשופר, אם עבר ותקע, יש כאן עברה, ואין כאן מצווה¹²³.

אכילה לפני תקיעת שופר – אסור לאכול קודם תקיעת שופר¹¹²; אבל מי שליבו חלוש, ואין דעתו מיושבת עליו, מותר לו לקדש, לטעום מעט אוכל, ולשתות קפה או תה, אך יעשה זאת בצניעה¹¹³; ואשה שמרגישה חולשה, בוודאי מותר לה לקדש ולאכול קודם התקיעות, כי מעיקר הדין היא פטורה ממצות שמיעת שופר, כדין מצות עשה שהזמן גרמא¹¹⁴.

בעת שיש צורך לאכול בגלל מגיפה או מחלה, עדיף שיתקעו תקיעות דמיושב, יעשו קידוש ויאכלו, ואחר כך יתפללו מוסף¹¹⁵.

תקיעת שופר לחולה – חולה שאינו יכול ללכת לבית הכנסת, אין חיוב מיוחד לקבץ עבורו מנין לשמיעת שופר, ויכול לשמוע ביחיד¹¹⁶.

חולה שלצורך רפואתו צריך להישאר בראש השנה בבית חולים, ואין שם

גליוני השי"ס מגילה דכ"ג. [117] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קעב. [118] חיי אדם קמא ז. [119] ד"מ או"ח סי' תקפט אות ה. [120] שו"ת עולת שמואל סי' פב; כף החיים או"ח סי' תקפה סקכ"ה; עשה לך רב ח"ז סי' לה. [121] שו"ת תרומת הדשן ח"א סי' קמ; מ"ב סי' תקפה סק"ה. וראה מקראי קודש ימים נוראים סי' יא. [122] ילקוט יוסף ח"ב הל' ימים נוראים, מהל' ברכת השופר ס"ז. וראה במקראי קודש, שם. וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רעח. [123] שו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' קב אות ב. וראה עוד בשו"ת האלף לך שלמה חאו"ח סי' שנא; שו"ת אבני נזר חחו"מ סי' קצג; שו"ת דברי

א, ניצבים אות ט; מ"ב סי' תקפא סקכ"ו. [111] מטה אפרים סי' תקפד סכ"ה, ובאלף למטה שם סק"ד; שמירת שבת כהלכתה פ"מ סמ"ח, על פי סידור הגר"א. [112] תוספתא שבת א ד; מג"א סי' תרצב סק"ז; מטה אפרים תקפח ב. [113] מטה אפרים שם; שו"ת חת"ס חאו"ח סוסי' ז; שו"ת בית יצחק חיו"ד ח"ב קו"א סי' יח. [114] חיי אדם קמא ז. [115] הוראת הגרעק"א בעת מגיפת כולירע – הובא במקראי קודש, ימים נוראים, סי' כט. וראה בשו"ע או"ח פט ג, ובביאור"ל שם. ובמקראי קודש שם, הבדיל בין אכילה לטעימה, עיי"ש. [116] מקראי קודש ימים נוראים סי' טז. וראה מהר"ל הל' שופר;

ו. סוכות

ביחס למשמשים את החולה – אם אין בו סכנה, אין הם פטורים אלא בשעה שהחולה צריך להם¹³², ואם יש שני משמשים, ואין החולה צריך אלא לאחד מהם, צריך האחר לאכול בסוכה, בשעה שהראשון משמש את החולה¹³³, אבל המשמשים חולה שיש בו סכנה, פטורים מן הסוכה, גם בשעה שאין החולה צריך להם¹³⁴.

אנשים שנשכרו על ידי הקהל להיות משמשי חולים בשכר, אף הם פטורים ממצות סוכה, פרט ללילה הראשון¹³⁵, ואם דרכם בימות החול ללכת לעתים ולשהות במקום אחר, הרי בסוכות חייבים הם לאכול כזית בסוכה, ויחזרו לעבודתם¹³⁶.

יש מי שנסתפק בדינם של רופא, אחות ועובדי בריאות אחרים, אם נחשבים הם כמשמשי חולה לענין פטור מסוכה¹³⁷. ויש להעיר, שבדרך כלל מצב המטפלים הנ"ל הוא כזה, שבכל ימות השנה הם יוצאים מהמחלקה לחדרי אוכל, ואם כן חייבים בסוכות לאכול בסוכה, אם יש להם סוכה בקרבת מקום.

החולים הפטורים מסוכה – החולה פטור ממצות סוכה¹²⁴, ולא רק חולה שיש בו סכנה, אלא אפילו חולה שאין בו סכנה, ואפילו חש בראשו, או חש בעיניו. הטעם הוא, שצריך להיות תשבו כעין תדורו, ואילו סבל ממחלה זו בכל השנה, לא היה יושב דווקא בביתו, אלא הולך למקום שיקל על חוליו¹²⁵. ולא רק החולה עצמו פטור, אלא גם משמשי פטורים מן הסוכה¹²⁶. הטעם הוא, שהעוסק במצווה פטור מן המצווה¹²⁷.

לילה ראשון – יש מי שהסתפקו אם החולה חייב לאכול כזית בסוכה בלילה הראשון, או שהוא פטור אף בלילה הראשון¹²⁸; יש מי שמחייבו¹²⁹; ויש מי שכתב, שהכל תלוי בהרגשה, ואם הוא מרגיש שהשיבה בסוכה תזיק לו, או שהרופאים אומרים שהשיבה בסוכה תזיק לו, אסור לו לישב בסוכה אפילו בלילה הראשון¹³⁰. ומכל מקום ביחס לשינה בסוכה – יש מי שכתב, שלכל הדעות המצטער והחולה פטור ממנה, אפילו בלילה ראשון¹³¹.

שאל ח"ב סי' לח אות צב; בן איש חי, שנה א, פר' האזינו, אות יב; ערוה"ש או"ח תרלט יז; הליכות שלמה ח"ב פ"ט ס"ו. [130] שו"ת בנין שלמה סי' מז; שו"ת באהלה של תורה חאו"ח סי' צב. וראה עוד בכף החיים סי' תרמ סקכ"ז. וראה בע' יסורים הע' 258 ואילך, בדין מצטער. [131] שו"ת רבבות אפרים ח"ח סי' רמו. [132] שו"ע שם. [133] שו"ת שם סק"ג; מ"ב שם סק"י. [134] מ"ב שם; קיצושו"ע קלה טז. [135] שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' מז. [136] שו"ת סי' תרמ סק"ג. [137] תורת היולדת פנ"ג הע' ה.

ישראל, ח"ג סי' לד. [124] סוכה כו א; רמב"ם סוכה ו ב; טושו"ע או"ח תרמ ג. [125] תוס' סוכה כו א ד"ה והולכי; מאירי וריטב"א סוכה שם; מ"ב סי' תרמ סק"ו. [126] גמ' סוכה, רמב"ם וטושו"ע שם. [127] מ"ב שם סק"ז. וראה בגדרי הפטור של חולה ומצטער בסוכות בס' מקראי קודש, סוכות, ח"א, סי' לה. [128] ראה אליה רבא או"ח סי' תרמ סק"ח; שו"ת סי' תרמ סק"ג; שו"ת בנין שלמה סי' מז, בשם בשמים ראש; חידושי הגר"ר בענגיס ח"א סי' כ. וראה ברכ"י סי' תרמ סק"ה, שהסתפק בזה. [129] ברכ"י או"ח סי' תרמ אות ה; שו"ת חיים

מצטער פטור מן הסוכה, אבל משמשו חייבים בסוכה¹³⁸. יש אומרים, שדין המצטער שפטור מן הסוכה, הוא דווקא בשאר ימות החג, אבל בלילה הראשון חייב לאכול כזית בסוכה גם אם מצטער¹³⁹; ויש אומרים, שגם בלילה הראשון פטור המצטער¹⁴⁰. ומכל מקום, גם לדעת המחמירים, המחייבים מצטער לשבת בסוכה בלילה הראשון, לא יברך ברכת לישב בסוכה¹⁴¹. עוד יש אומרים, שהמצטער הפטור מהסוכה הוא דווקא אם יינצל מצערו על ידי היציאה מהסוכה, אבל אם צערו לא יפוג ממילא לאחר יציאתו מהסוכה, הרי הוא חייב בסוכה¹⁴²; ויש מי שכתב, שחולה ושאר מצטערי הגוף פטורים מסוכה גם אם לא יינצלו ביציאתם מהסוכה¹⁴³. ועוד יש אומרים, שהמצטער פטור דווקא משינה בסוכה, אבל חייב באכילה¹⁴⁴; ויש אומרים, שהוא פטור בין משינה ובין

מאכילה¹⁴⁵.

תרומת דם — אדם בריא שתורם דם, חייב בסוכה¹⁴⁶.

נטילת לולב בעמידה — צריך לברך על נטילת לולב מעומד¹⁴⁷, וגם חולה יברך ויטול את הלולב מעומד¹⁴⁸; אבל בדיעבד, כל אדם שעשה הברכה והנטילה מיושב — יצא¹⁴⁹.

חולה בהגבהת הלולב — חולה שצויה לבריא להניח לו הלולב בידו, וקמץ החולה אצבעותיו לאוחזו אחיזה כלשהיא, אפילו מבלי להזיז את ידו — יצא, אף כשחברו מסייע לו; אבל אם אחז החולה את הלולב, והבריא מרים את ידו — לא יצא¹⁵⁰. אכן יש מי שכתב, שהכוונה שהבריא לא יצא, אבל החולה, כל עוד הוא אוחז בלולב יצא, גם אם הבריא מרים

[138] סוכה כו א; רמב"ם סוכה ו ב; טוש"ע או"ח תרמ ד. וראה בשו"ע שם, בהגדרת המצטער. ובגדר הפטור במצטער, אם הוא שייך לדין הכללי של צער, או שהוא גדר מיוחד בסוכה — ראה שו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תרפז; צפנת פענח, כללי התורה והמצוות, ע' מצטער; הרב י. שביב, תחומין, כא, תשס"א, עמ' 52 ואילך; הרב ש. דייכובסקי והרב מ. הלוי, תחומין, כ, תש"ס, עמ' 426 ואילך. [139] מאירי סוכה כו א, בשם חכמי לונגל; רא"ש ברכות פ"ז סוסי' כג; ר"ן סוכה כו א; טור ורמ"א או"ח תרלט ה; רמ"א תרמ ד. [140] ראב"ד ורשב"א סוכה שם; תוס' ברכות מט ב ד"ה אי בעי; מ"מ סוכה ו ז; המחבר בשו"ע או"ח תרלט ה. וראה בביאור הגר"א שם סקכ"ב; שו"ת זקן אהרן מהר"א הלוי סי' קסה; מ"ב סי' תרלט סקל"ג וסקל"ה, וסי' תרמ סקט"ו; ילקוט יוסף, מועדים, הל' סוכה, דיני ישיבה בסוכה, ס"ח, ושו"ת יביע אומר ח"ט או"ח סי' סא. וראה עוד בשו"ת חלקת יואב ח"א בסוף הספר, בדיני

אונס ענף ז; חזון עובדיה, ח"א כרך ב, סי' לג. [141] מ"ב סי' תרלט סקל"ה. [142] מרדכי סוכה סי' תשמ; מהרי"ק סי' קעו. [143] ט"ז או"ח סי' תרמ סק"ח. וראה ביכורי יעקב שם סק"ח. [144] רבנו פרץ בהג' לסמ"ק מ' צג. [145] רא"ש סוכה סי' יב; טור או"ח סי' תרמ; מ"ב שם סקט"ז. וראה עוד בדין מצטער בסוכה בס' מקראי קודש, סוכות, ח"א סי' לה; שו"ת דעת כהן סוסי' קלז; בשו"ת תשובות והנהגות, ח"ג סי' רט; הרב י. שביב, תחומין, כא, תשס"א, עמ' 52 ואילך. ולעניין משמשי החולה, כשרוצים להחמיר על עצמם לישב בסוכה, אם יברכו או לא — ראה תורת היולדת פנ"ג הע' ה. [146] נשמת אברהם או"ח סי' תרמ סק"ז. ובדין מקיז דם — ראה ע' דם, הע' 70-71. [147] רמ"א או"ח תרנא ה. [148] בן איש חי, שנה א, פר' האוינו, אות יד. [149] פרמ"ג שם בא"א סק"ג; מ"ב שם סקכ"ז. [150] ס' ארבעת המינים, ח"ב עמ' קו, בשם עץ השרה, סי' תרנא סק"ט.

את ידו¹⁵¹.

למיטתו, ואחר כך יעבירו את המנורה למקומה, אלא יצווה לאחד מבני הבית שידליק במקום הראוי¹⁵⁷.

הדס וערבה ששלקן או שכבשן לרפואה — יש אומרים, שהם פסולים¹⁵²; ויש אומרים, שהם כשרים¹⁵³.

חולה השוכב בבית חולים, אשתו תדליק עליו בביתו, והוא יוצא ידי חובתו בהדלקתה, ואפילו אינו צריך להשתתף בפרוטות; ואם הוא שוכב בבית חולים של נוכרים, שאין שם יהודים, צריך להדליק בברכה, אף על פי שמדליקים עליו בביתו¹⁵⁸.

הקפות — מי שהוא חולה, ולא יכול ללכת לבית הכנסת להקיף את הבימה עם ארבעת המינים, יניח כסא או שולחן באמצע חדרו, ויניח עליו ספר תנ"ך שנדפס בקדושה, ויקיף, כדי שלא יבטל ההקפות¹⁵⁴.

יולדת השוהה בבית חולים או בבית החלמה, יוצאת ידי חובתה בהדלקת הבעל בביתו, ופטורה מלהדליק נר חנוכה במקום שהותה, ומכל מקום ראוי שתשמע הברכות ממי שמדליק נרות חנוכה¹⁵⁹.

בשמחת תורה בעת ההקפות, רשאים חולים וזקנים לשבת בין הקפה להקפה, ויעמדו רק בעת ההקפות עצמן¹⁵⁵.

ז. חנוכה

שימוש בנר חנוכה — אף שאסור להשתמש בנר חנוכה¹⁶⁰, מכל מקום מותר להדליק נר אחר מנר חנוכה לצורך חולה שיש בו סכנה¹⁶¹.

שליח עבור חולה — חולה השוכב במיטה, ואינו יכול להדליק בעצמו נר חנוכה, יכול למנות שליח להדליק עבורו, והחולה יברך¹⁵⁶.

רופא בתורנות, שיכול להדליק נרות חנוכה בלילה, אבל לא יוכל להתפלל בבקר שחרית עם הלל — יש ששמע

מקום ההדלקה — אם בעל הבית חולה, איננו רשאי להדליק נר חנוכה סמוך

יוסף ח"ב הל' ארבעת המינים, סדר קריאת התורה ס"ג. [155] יחזה דעת ח"ו סי' מב. [156] בן איש חי, שנה א, פר' וישב, אות ו. [157] שו"ת לב חיים ח"ג סי' קמו; מועד לכל חי סי' כז אות ס; ילקוט יוסף, מועדים, הל' חנוכה, שהדלקה עושה מצוה, ס"ג. [158] נשמת אברהם חאו"ח סי' תרעו סק"א, על פי מ"ב סי' תרעו סק"ב; נשמת אברהם שם סק"ב, על פי טושו"ע או"ח תרעו ג. [159] הליכות שלמה ח"ב פי"ג ס"ה והע' יא. [160] שבת כא א; רמב"ם חנוכה ד ו; טושו"ע או"ח תרעג א. [161] נמוקי"י להלכות קטנות, הל' ציצית; רמ"א

[151] שו"ת ציץ אליעזר חט"ו סי' לב אות יד. וכתב שם, שמצווה לתקן את המובן הזה. אך ראה בשו"ת תשובות והנגות, ח"א סי' שפג מה שכתב בנידון, עיי"ש. [152] רמב"ן, הובאו דבריו בבי" או"ח סי' תרמה. ודינם כמו אתרוג במצב זה, כמבואר בטושו"ע או"ח תרמח טו. [153] בכורי יעקב או"ח סוסי' תרמו; עמק ברכה (הגר"א פומרנצ'יק), לולב, אות יז, בשם החזו"א. וכתבו שבדברי הרמב"ן שבבי" יש ט"ס. וראה בנידון בשו"ת חת"ס חיו"ד סוסי' פא; כשרות ארבעת המינים (הרב י.מ. שטרן), עמ' רו. [154] בן איש חי שנה א, סוף פ' האזינו; ילקוט

ממנו שיעדיף להתפלל בבקר בהלל והודאה¹⁶²; ויש מי שכתב, שהדלקת נרות עדיפה, ויתפלל אחר כך מנחה שתי תפילות עם הלל¹⁶³.

ח. פורים

פרשיות זכור ופרה – חולה שלא יכול ללכת לבית הכנסת לשמוע קריאת פרשת זכור ופרשת פרה, יקרא בתורה בלא ברכה; ואם אין לו ספר תורה, יקרא בחומש¹⁶⁴.

אם קוראים לחולים בעשרה פרשת זכור בלבד, ולא קראו לפניהם גם את פרשת השבוע, מותר לחולה לברך ברכות התורה לפניו ולאחריה, אף על פי שבדרך כלל לא מצינו שקוראים בתורה לעולה יחיד¹⁶⁵; ויש מי שהסתפק בדין זה¹⁶⁶.

קדימויות בקריאות התורה והמגילה – אם החולה יכול לבוא רק פעם אחת לבית הכנסת – יש מי שכתב, שטוב יותר שיבוא לקריאת המגילה בציבור, ופרשת זכור יצא בדיעבד בקריאת 'ויבא עמלק' בפורים¹⁶⁷; ויש מי שכתב, שעדיף לבוא לקריאת זכור שהיא מן התורה, וקריאת

המגילה בזמנה יוצאים ידי חובה גם ביחיד¹⁶⁸.

אכילה קודם קריאת המגילה – מי שתענית אסתר קשה לו, מכל מקום אסור לו לאכול קודם שישמע קריאת המגילה¹⁶⁹; ואם השהייה תזיק לו, ועלול לבוא לידי חולי, וטעימה בלבד לא מספיקה לו, מותר לו לאכול קודם קריאת המגילה, ויבקש מאחד שיזכירנו לקרוא את המגילה לאחר אכילתו¹⁷⁰.

רופא הטרוד במלאכתו – פטור מקריאת המגילה, ואסור לו לברך; אבל אם ימצא מחליף, יש לו לשמוע קריאת מגילה בברכה¹⁷¹.

הקריאה בבית חולים הדסה – יש מי שכתב, שבבית חולים הדסה בעין כרם צריך לקרוא את המגילה ביום טו באדר, ורק מי שרוצה להחמיר על עצמו יקרא שם בשני הימים¹⁷².

שכרות – מי שהיין מזיק לו, פשוט שאינו מחוייב להתבסס בפורים, עד שלא ידע בין ברוך מרדכי וארור המן¹⁷³.

סקט"ז. [169] רמ"א או"ח תרצב ד. וראה שיטות שונות במ"ב סי' תרצב סקי"ד. [170] מ"ב שם סקט"ז. [171] תורת היולדת פנ"ה ס"ז. [172] שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' נו. וראה שם, שכתב הגרש"ז אויערבאך שצריך להורות להמון העם לקרוא ביום טו, ורק הוא החמיר על עצמו כשהיה מאושפז בפורים בבית החולים הנ"ל. וראה שם, שהביא בשם הרב מ. שטרנבוך, והרב גרוסברג שפסקו לקרוא ביום יד, והוא חלק עליהם. וראה עוד בהליכות שלמה ח"ב פ"ב הע' 26. [173] סידור בית יעקב, שער הדגים, מגילה

או"ח תרעד ב, וכתב שם לחולה סתם. [162] חכמת שלמה על שו"ע או"ח סי' תרפג. [163] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ה או"ח סי' תרפג סק"א. [164] שו"ת בנין שלמה סי' נד. [165] שו"ת ציץ אליעזר חט"ז סי' כא. והטעם – שקריאה זו היא מן התורה, וכתב הט"ז או"ח סי' תרפה סק"ב, שאין יוצאים חובת קריאה זו בלא ברכה. [166] זר התורה פ"ו, ברביד הזהב סקמ"א. [167] ראה מג"א, ריש סי' תרפה. [168] תרומת הדשן, הובא במ"ב סי' תרפה

משלוח מנות – חולה מסוכן, שצריך לאכול איסור הנאה, וחבירו שולח לו בפורים איסור הנאה, יצא ידי חובת משלוח מנות¹⁷⁴; ויש מי שכתב, שמשלוח המנות צריך שיהיה מותר גם למשלוח¹⁷⁵.

השולח לחברו מאכל שאסור לו לאכול מטעמי בריאות, כגון השולח ממתקים לחולה סוכרת – יש מי שכתב, שאינו יוצא חובת משלוח מנות¹⁷⁶; ויש מי שכתב, שגם בדבר כזה יוצא חובת משלוח מנות¹⁷⁷.

יש מי שכתב, שאם שולח לחולה משלוח מנות, ויודע שהחולה אינו רשאי לאכול בו-ביום, בכל זאת יצא ידי חובתו¹⁷⁸.

יש מי שכתב, שאם שולח משלוח מנות לשיכור, אם יצא משכרותו של לוט בפורים, יצא ידי חובתו; ואם לאו – לא יצא ידי חובתו¹⁷⁹.

ט. בין המצרים ותשעה באב

בשר בתשעת הימים – כל חולה מותר

לאכול בשר בתשעת הימים¹⁸⁰, ואפילו הוא חולה קצת¹⁸¹, ואפילו מי שהתרפא, אך עדיין צריך להחלמה נוספת¹⁸², ומותר לשחוט עבורו בימים אלו¹⁸³. יש מי שכתב, שבמקרים אלו התירו לאכול דווקא בשר עוף¹⁸⁴. ואם דעתו לחזור למנהגו, ולא לאכול בשר בתשעת הימים, ורק באותה שנה אוכל בשר מחמת מחלתו, אין צריך התרת נדרים¹⁸⁵.

טיפולים בתשעת הימים – יש מי שכתב, שאם הדבר אפשרי רצוי לדחות טיפולים רפואיים בתשעת הימים עד לאחר תשעה באב¹⁸⁶.

רחיצה ושחיה בשבוע שחל בו תשעה באב – מותר לחולה לרחוץ בשבוע שחל בו תשעה באב¹⁸⁷, ואפילו במים חמים¹⁸⁸.

יש מי שכתב, שחולה שצריך לשחות יום-יום, כגון מי שסובל מכאבי גב, מותר לו לעשות כן אפילו בערב תשעה באב¹⁸⁹.

הפטורים מלהתענות בתשעה באב – חולה שאין בו סכנה פטור מלהתענות בתשעה באב, שבמקום חולי לא גזור

[179] שו"ת משנה הלכות ח"ה סי' צ.
 [180] אורחות חיים הל' תשעה באב אות ו;
 שו"ת אורח סי' תקנא סק"ח. [181] שו"ת שבות יעקב ח"א סי' כז; מ"ב סי' תקנא סק"א.
 [182] יחזה דעת ח"א סי' מא. [183] רמ"א
 אורח תקנא ט. [184] שו"ת שבות יעקב, שם.
 [185] יחזה דעת שם. [186] שערי הלכה ומנהג
 ח"ב סי' רכו. [187] שו"ת מהר"י ברונא סי' יב.
 [188] מ"ב סי' תקנא סק"ח; הגר"א קוק,
 במכתב שהובא באוצרות הראי"ה ח"א עמ' 551.
 [189] הגר"י נויבירט, הובאו דבריו בנשמת

עפה, דיני פורים. [174] שו"ת מהר"ם שיק
 חאו"ח סי' שמא; שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' פז;
 שו"ת בית אב"י, ח"ד סי' ס. [175] שו"ת אמרי
 צבי סי' קנג, בשם הגר"ש קלוגר. וראה עוד בנידון
 בשו"ת זכר יהוסף סי' רנא. [176] הגר"י
 נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי'
 תרצד סק"א. [177] הגר"ש אויערבאך והגר"י
 זילברשטיין, הובאו דבריהם בנשמת אברהם
 חאו"ח מהד' שניה, עמ' שנג-שנד. הובא גם
 בהליכות שלמה ח"ב פי"ט סי"א. [178] שו"ת
 רבבות אפרים, ח"א סי' תנט אות ה.

רבנן¹⁹⁰, ואפילו חולה שאינו מוטל במיטה, אינו צריך להתענות¹⁹¹, ואפילו מי שהוא חלש וחש בגופו, אף על פי שאין בו סכנה, מאכילים אותו¹⁹², וכך זקנים תשושי כוח, שהתענית צער להם¹⁹³, ואין כדאי להחמיר¹⁹⁴.

דיני מעוברות, יולדות ומניקות לענין צום בתשעה באב ובשאר תעניות – ראה ערך הנקה; ערך הריון; ערך לדה.

תענית למחצה – חולה שהזהירו הרופאים לא להתענות, ובקושי התירו לו להתענות עד חצות, אינו צריך להתענות כלל²⁰¹.

הגדרת חולה לפטור מתענית – חולה שאין בו סכנה אינו צריך אומד¹⁹⁵, היינו שאין צריך לאמוד ולשער אם יבוא לידי סכנה על ידי זה שיתענה, ואפילו אם אין בו סכנה כעת, כיוון שהוא בכלל חולה, אין צריך להתענות¹⁹⁶; ואפילו לא אמר צריך אני, מותר לאכול¹⁹⁷; ואפילו חולה שנתרפא, אך עודנו תשוש כוח, מותר לו לאכול כל זמן שיש לחשוש שאם יצום יחזור לחוליו¹⁹⁸, רק שלא יאכל מעדנים¹⁹⁹.

יש אומרים, שחולה שאין בו סכנה פטור מלהשלים התענית, אבל מכל מקום יתענה כמה שעות, כל זמן שאין לו צער גדול²⁰²; ויש שכתבו, שבזמנינו אין לחולה להתענות אפילו שעות, אלא יאכל מיד בבוקר²⁰³, אבל אם הוא סובל רק ממיחוש בלבד – יתענה²⁰⁴. ומכל מקום אם צם רק חצי יום, לא יאמר "עננו" בתפילת העמידה במנחה, או לפחות לא יזכיר "יום צום תעניתנו"²⁰⁵.

יש מי שכתב, שבדורות הללו כל מי שיש לו מיחוש בחלל הגוף, אין להחמיר עליו בשום אופן אפילו בתשעה באב²⁰⁰.

יאכל בצינעה – חולה האוכל בתשעה באב צריך לאכול בצינעה²⁰⁶.

אברהם חאו"ח סי' תקנא סק"ג. [190] שו"ת מהר"ם מרוטנברג האחרונים סי' טו; שו"ע או"ח תקנד ו. ודלא כשו"ת זכרון יוסף סי' כא, שהחמיר. [191] ערוה"ש או"ח תקנד ז; כף החיים שם סק"ל וסקל"ג. [192] מ"ב סי' תקנד סקי"א. [193] רוח חיים סי' תקמט סק"א. [194] מ"ב סי' תקנד סקט"ז. [195] טוש"ע או"ח תקנד ו. [196] מ"ב שם סקי"ב. וראה בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רסד. [197] ט"ז או"ח סי' תקנד סק"ד. בהבנת דברי הט"ז הללו ראה ביד אפרים שם; שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' רפט; שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' נו. [198] ילקוט יוסף, מועדים, דברים האסורים בתשעה באב, ס"ב. [199] ילקוט יוסף שם. [200] שו"ת מהר"ם מרוטנברג האחרונים סי' טו. [201] שו"ת אבני נור חאו"ח ח"ב סי' תקמ;

שו"ת קובץ תשובות סי' נו. ומובא בשם הגר"ח מבריסק, שבחולה לא גזרו עליו לצום כלל, ולכן אם צם, אין כאן קיום מצווה כלשהי. [202] רמ"א או"ח תקנד ו, והוסיף שם, שהמיקל לא הפסיד; ט"ז שם סק"ד. [203] שו"ת אבני נור חאו"ח ח"ב סי' תקמ; בית הלל יו"ד סי' רסה; שע"ת או"ח סי' תקנד סק"ז; ערוה"ש או"ח תקנד ז. וראה עוד בנידון בשו"ת פני יהושע ח"ב חאו"ח סי' טז; שו"ת שמלת בנימין חאו"ח סי' ג; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פט"ז; שו"ת תשובות והנהגות, ח"ב סי' רסא. [204] ערוה"ש שם; שו"ת בית מרדכי סי' לו. [205] שו"ת תשובות והנהגות ח"ד סי' קכג. [206] שו"ת מנחת אלעזר ח"ג סי' ג; שערי אפרים, דיני קריאת התורה, שער א סי'; שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רסה.

שיבילע את התרופה ללא מים, אך אין אינו יכול לעשות זאת, או שמבחינה בריאותית צריך לבלוע התרופה עם מים, ישתה פחות מכשיעור, והוא 20 סמ"ק²¹², ואין צורך לפגום את המים²¹³; ויש מי שכתב, שבתשעה באב לא ישתה מים לצורך בליעת התרופה אלא אם כן הוא מצטער הרבה בלא המים, אבל בג' הצומות האחרים יכול לשתות מעט מים לצורך הבליעה גם אם רק מצטער קצת²¹⁴.

נטילת ידיים — חולה שצריך לאכול לחם בתשעה באב, צריך ליטול ידיים עד פרק הזרוע²¹⁵.

ברכת 'נחם' בברכת המזון — חולה שאכל בתשעה באב — יש אומרים, שצריך לומר נחם בברכת המזון²¹⁶; ויש אומרים, שלא יאמר נחם²¹⁷; ולכל הדעות,

שיעורים — יש הסבורים, שגם בתשעה באב יש להאכיל חולה פחות-פחות מכשיעור, כמו ביום-הכיפורים²⁰⁷; ויש הסבורים, שלא שייך כלל פחות מכשיעור בתשעה באב, שבמקום חולי לא גזרו רבנן²⁰⁸. ויש מי שכתבו, שזה דווקא במי שהוא כבר חולה, אבל כשיש מגיפה, כגון כולירע, ויש חשש שיחלה, אז יש להחמיר בחצי שיעור²⁰⁹.

תרופות — מותר לחולה שאין בו סכנה לבלוע תרופה מרה ביום תענית²¹⁰. מספר טעמים נאמרו על כך: התרופות לרוב מרות, ואינן ראויות לאכילה; אינו אוכלן דרך אכילה אלא בבליעה; אין כאן אפילו חצי שיעור; התרופות הן דבר שאינו צריך ברכה כלל. כמו כן מותר לאשה הלוקחת תרופות לצורך פוריות לבלוע את הכדור המתאים בתשעה באב, אם זה חלק ממהלך הטיפול²¹¹. בכל מקרה עדיף

כתונת יוסף סי' ד; זכר לאברהם, הל' תשעה באב; שו"ת שאילת משה חאו"ח סי' יג; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פכ"ב. [211] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בס' ועלהו לא יבול, עמ' רא. [212] ראה בע' יום-הכפורים הע' 200 ואילך. [213] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ה חאו"ח סי' תקנד סק"א. [214] שו"ת תשובות והנהגות, ח"ג סי' קנו. [215] שו"ת יד סופר ח"א סי' ז אות ד; שו"ת לבושי מרדכי חיו"ד מהדו"ת סי' יא אות ג; כף החיים או"ח סי' תקנד סקנ"ג; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' יז אות ו. וראה בשו"ת מהרי"ל דיסקין בקו"א אות סח. [216] מהרי"ל, הל' תשעה באב; רמ"א או"ח תקנו א; בן איש חי, שנה א, פר' דברים, אות כ"ז. [217] שבלי הלקט השלם סי' רסז, וסי' שיב; ספר התניא סי' פ; ט"ז או"ח סי' תריח סוסק"י; אורחות חיים הל' יוהכ"פ אות יד; כנסת הגדולה חאו"ח סי' עא; ביאור הגר"א או"ח סוסי' תקנו, וחידושי הגר"א שבת כד א; כף

[207] שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קנו; שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' רפט; שד"ח, מערכת בין המצרים, סי' ב אות א ואות מג, בשם צמח צדק החדשות ודברי נחמיה; שו"ת צמח צדק שער המילואים סי' ח-ט; ביאוה"ל סי' תקנד ס"ו; שו"ת שי למורא חאו"ח סי' ד; ס' מרחשת ח"א סי' יד, ועיי"ש שהעיד על עצמו, שכשהיה חולה בתשעה באב נהג בעצמו לאכול פחות-פחות מכשיעור. [208] ערוה"ש או"ח תקנד ז; מזבח אדמה סי' תקנד; מחזיק ברכה בקו"א אות א; שו"ת שערי דעה ח"ב סי' רנב; משנת יעב"ץ חאו"ח סי' מט; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פט"ז; שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' נו; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בס' ועלהו לא יבול עמ' רא, ובס' נשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' תקנד סק"א. וראה גם בס' הליכות שלמה, ח"א פ"ב הע' ב. [209] כמבואר בביאוה"ל סי' תקנד ס"ו. וראה בשבט הלוי שם; הגרש"ז אויערבאך, שם. [210] באה"ט או"ח סי' תקסז סק"י; ישועות יעקב או"ח סי' תריב; שו"ת

מנין של עשרה חולים שאוכלים בתשעה באב, יכולים לקרוא בתורה, הואיל וזה חובת היום²²⁵.

כהן חולה שלא מתענה, לא יעלה לדוכן במנחה עם הכוהנים המתענים²²⁶. יש מי שכתב, שאם אין שם כהן אחר, יעלה לדוכן הכהן שלא מתענה²²⁷; ויש מי שכתב, שאף אם יש כהן אחד שמתענה, יעלה הכהן שאינו מתענה, כדי לקיים המצווה מן התורה²²⁸; ויש מי שכתבו, שבכל מקרה יכול כהן שאינו מתענה לעלות לדוכן במנחה²²⁹.

הבדלה — חולה שצריך לאכול, וחל תשעה באב להיות ביום ראשון, הרי הוא חייב להבדיל קודם שיאכל²³⁰. במצב זה — יש אומרים, שיבדיל במוצאי שבת, אפילו אם עדיין לא צריך לאכול²³¹; ויש אומרים, שיבדיל קודם שיצטרך לאכול, ואם אינו צריך לאכול במוצאי שבת, ימתין

אם שכח לאומרו, אין מחזירים אותו²¹⁸.

טלית ותפילין — מנהג הספרדים להניח טלית ותפילין בתשעה באב בבוקר²¹⁹, לכן חולה ספרדי בוודאי יניח תפילין קודם שיאכל. אבל מנהג האשכנזים להניח טלית ותפילין רק במנחה²²⁰, ונחלקו הפוסקים כיצד ינהג חולה אשכנזי — יש אומרים, שאף הוא לא יניח טלית ותפילין עד שעת המנחה, ויאכל קודם לכן לפי צורכיו²²¹. ומכל מקום, אם הוא יכול לצום בבוקר ואינו אוכל אלא לאחר חצות היום, יניח תחילה תפילין לפני שיאכל, ובתפילת המנחה יניח תפילין פעם שנייה²²²; ויש מי שכתב, שבכל מקרה יניח תפילין לפני שאוכל²²³.

קריאת התורה בשחרית — חולה שצריך לאכול בתשעה באב, יכול לעלות לתורה בשחרית, כי קריאת 'כי תוליד בנים' היא חובת היום²²⁴.

שו"ת שערי צדק חאו"ח סי' קיט; שו"ת ציץ אליעזר חט"ו סי' לב אות יא. וראה שד"ח מערכת בין המצרים סי' ב אות א. [226] מחזיק ברכה, קו"א סי' קכט סק"א; לוח אר"י להגרי"מ טוקצינסקי, ג' תשרי. וראה בנשמת אברהם חאו"ח סי' תקנט סק"ב. [227] שו"ת גינת וורדים חאו"ח סי' א. [228] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' תקנט סוסק"ב. [229] כנפי נשרים, הל' נשיאת כפים פי"ד ה"ב; שו"ת אבן פינה ח"א סי' ו. [230] עיקרי הד"ט סי' כח אות ג; שו"ת לב חיים ח"ב סי' קנט, ומועד לכל חי סי' י אות מט; שו"ת שואל ומשיב מהדו"ה סי' לט; שו"ת עמק המלך סי' כג; שו"ת שאילת משה חאו"ח סי' מג. [231] כנסת הגדולה חאו"ח סי' עא; ברכי יוסף סי' תקנו סק"ב וסק"ג; שו"ת צפנת פענח סי' לב; שד"ח מערכת בין המצרים סי' ב אות ה; שו"ת קובץ תשובות סי' נו סק"א. אמנם ראה בכף

החיים שם סקי"א; יחזה דעת ח"א סי' מד בהע' עמ' קכה, וח"ג סי' מ. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך ד, ע' ברכת המזון, עמ' תצו, הע' 330. וראה עוד מדברי הגרי"ד סולובייצקי, מסורה, חוב' טו, תשנט, עמ' מג. [218] מ"ב סי' תקנו סק"ה. [219] ראה כף החיים סי' תקנה סק"ד. [220] ראה טושו"ע או"ח תקנה א. [221] שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' רפט-רצ; שערים המצויינים בהלכה סי' קכד סק"ב; הליכות שלמה, ח"א פ"ד סי"ג. [222] הגרי"ד נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' תקנה סק"א. [223] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה ח"ב פס"ב הע' קח. וראה בשולחן שלמה ח"א סי' רצד סק"ג (ב). ולכאורה יש סתירה בפסקיו — ראה לעיל. [224] שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קנו; משנת יעב"ץ חאו"ח סי' מט. וראה להלן הע' 253 ואילך, בדיני הקריאה במנחה. [225] שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קנו;

יברך על הבשמים ולא על הנר, אלא רק יברך ברכת הנהנין על המשקה, וברכת המבדיל²³⁸.

י. שאר התעניות

הפטורים — כל חולה שאין בו סכנה, פטור משלוש הצומות: צום גדליה, עשרה בטבת, ושבעה עשר בתמוז, ואינו רשאי להחמיר על עצמו²³⁹. וכן זקן שהוא חלוש, והתענית קשה עליו, מאכילים אותו²⁴⁰. מכל מקום, אף הצריך לאכול ביום תענית, לא יענג עצמו בבשר ויין, אלא יאכל רק כפי הצורך²⁴¹.

חולה שאין בו סכנה, ואפילו אם סובל רק מכאבי עינים, ומצטער הרבה, הרי הוא פטור מתענית אסתר, אך צריך לפרוע תעניתו²⁴². ואפילו מי שתקפתו חולשה קצת, אין צריך להתענות²⁴³.

צום גדליה כשיש חשש לצום יום-הכיפורים — מי שיש חשש לגביו,

עד שיצטרך לאכול במשך היום, ויבדיל אז²³². יש מי שכתב, שיבדיל על יין, ויתן הכוס לתינוק שהגיע לחינוך כדי שישתה ממנו מלוא לוגמיו, ואם אין שם תינוק, ישתה בעצמו מהכוס מלוא לוגמיו, ואם אי אפשר לו, אינו צריך לדחוק עצמו, ודי בטעימה בלבד²³³; ויש מי שכתב, שלא יבדיל על היין אלא על שאר משקים, או יתן לתינוק לשתות²³⁴; ואם אין משקה אחר, וגם אין קטן, ישתה החולה מן היין כשיעור ולא יותר²³⁵.

חולה המבדיל על הכוס, יכול להוציא את בני ביתו ידי חובתם בהבדלה זו²³⁶.

בריא שצם בתשעה באב, יכול לעשות הבדלה עבור חולה, שצריך לאכול ולהוציא אותו ידי חובתו²³⁷.

חולה שמבדיל במוצאי שבת של ערב תשעה באב, לא יברך על הבשמים, אבל יברך על הנר, ולא יאמר פסוקי 'הנה' וכו' לפני ברכת ההבדלה; ואם מבדיל ביום, לא

ברכי יוסף או"ח סי' תקנו סק"ג. [235] שמירת שבת כהלכתה, ח"ב, פס"ב סמ"ו. וראה שם, בהע' קיד, שהסתפק בשיעור השתיה, כשהחולה צריך לשתות בעצמו. [236] ברכי יוסף סי' תקנו סק"ג; שו"ת לב חיים ח"ב סי' קנט; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קכט; שו"ת ציץ אליעזר ח"יד סי' מד; יחווה דעת ח"ג סי' מ. [237] שו"ת ציץ אליעזר ח"יד סי' מד. וראה עוד בשמירת שבת כהלכתה פס"ב סמ"ח. [238] שמירת שבת כהלכתה פס"ב סמ"ו; שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' שפ סק"ג. [239] מ"ב סי' תקנ סק"ד. [240] כף החיים סי' תקנ סק"ו. [241] חיי אדם קלג ו; מ"ב סי' תקנ סק"ה. [242] רמ"א או"ח תרפו ב. [243] סידור בית יעקב דף שעח ע"ב אות כב; רוח חיים רס"י תקנ; ילקוט יוסף, מועדים, הל' תענית אסתר, ס"ה.

החיים סי' תקנו סק"ט, שאין כן כוונת הכנסת הגדולה, אלא מסכים הוא לשיטה שיבדיל קודם שיאכל דווקא. [232] שו"ת או"ח סי' תקנו סק"א; כף החיים סי' תקנו סק"ט; שו"ת זכר שמחה סי' טט; מנחת יצחק ח"ח סי' ל אות ד, וח"י סי' לא אות ט; שמירת שבת כהלכתה, ח"ב, פס"ב סמ"ו; שו"ת קנין תורה בהלכה ח"א סי' קיח אות ב; שו"ת ישכיל עבדי ח"ז חאו"ח סי' לו; יחווה דעת ח"ג סי' מ. וראה עוד בנידון הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה ח"ב פס"ב הע' קט. [233] שו"ת מעט מים סי' עג; יחווה דעת ח"ג סי' מ. וראה בשו"ת יביע אומר ח"ה חאו"ח סי' מ אות ה, ובשו"ת קובץ תשובות, שם. [234] כף החיים שם; שו"ת מערכת בין המצרים סי' ב אות ה; שו"ת מנחת יצחק ח"ח שם. וראה עוד במ"ב סי' תקנט סק"ל;

שאם יתענה בצום גדליה, לא יוכל להתענות ביום הכיפורים – יש הסבורים, שמכל מקום חייב להתענות בצום גדליה, וכשיגיע יום הכיפורים ולא יוכל להתענות, הרי הוא אנוס, ופטור מן התענית²⁴⁴, על פי העקרון שאם הגיעה זמנה של מצווה דרבנן, וחיוב המצווה מן התורה טרם הגיעה, מחוייבים לקיים המצווה דרבנן, אפילו אם אחר כך לא יוכלו לקיים את המצווה מן התורה²⁴⁵; ויש הסבורים, שעדיף שיאכל בצום גדליה, אם יש חשש שהצום הזה ימנע ממנו לצום ביום-הכיפורים²⁴⁶; ויש מי שכתבו, שכך נוהגים העולם, ואם אמנם כוונתו לשם שמים, אין לגעור בו, ואינו נקרא עבריין כשאוכל בצום גדליה²⁴⁷, וכן שהעולם נוהגים שלא להתענות בצום גדליה אם על ידי כך יידחה צום יום הכיפורים, וכן מורים מורי הוראה מובהקים²⁴⁸. יש אף שכתבו, שעדיף לאכול בתשעה באב, אם יש חשש שבגלל צום זה לא יוכל לצום ביום-הכיפורים²⁴⁹. אמנם יש להעיר, כי לא

שאם יתענה בצום גדליה, לא יוכל להתענות ביום הכיפורים – יש הסבורים, שמכל מקום חייב להתענות בצום גדליה, וכשיגיע יום הכיפורים ולא יוכל להתענות, הרי הוא אנוס, ופטור מן התענית²⁴⁴, על פי העקרון שאם הגיעה זמנה של מצווה דרבנן, וחיוב המצווה מן התורה טרם הגיעה, מחוייבים לקיים המצווה דרבנן, אפילו אם אחר כך לא יוכלו לקיים את המצווה מן התורה²⁴⁵; ויש הסבורים, שעדיף שיאכל בצום גדליה, אם יש חשש שהצום הזה ימנע ממנו לצום ביום-הכיפורים²⁴⁶; ויש מי שכתבו, שכך נוהגים העולם, ואם אמנם כוונתו לשם שמים, אין לגעור בו, ואינו נקרא עבריין כשאוכל בצום גדליה²⁴⁷, וכן שהעולם נוהגים שלא להתענות בצום גדליה אם על ידי כך יידחה צום יום הכיפורים, וכן מורים מורי הוראה מובהקים²⁴⁸. יש אף שכתבו, שעדיף לאכול בתשעה באב, אם יש חשש שבגלל צום זה לא יוכל לצום ביום-הכיפורים²⁴⁹. אמנם יש להעיר, כי לא

תרופות – אדם בריא שמתענה, וסובל מכאבי ראש וכיוצא"ב, מותר לו לבלוע תרופה מרה בלי מים, אבל אם התרופה טעימה – אסור²⁵¹; ואם יכול לבלוע על ידי עטיפת התרופה בנייר דק – מותר²⁵².

עליה לתורה בקריאת 'ויחל' – מי שלא התענה בתענית ציבור אין לקרותו לתורה בקריאת ויחל²⁵³. ואם קראו לו לתורה, יתנצל שאינו צם מחמת אונס, ויעלה אחר במקומו²⁵⁴, ואפילו מי שעודנו שרוי בתענית וחושב שלא להשלים תעניתו, לא יעלה לספר תורה בקריאת ויחל²⁵⁵, ויש מי שכתב להקל במקרה

מקודם יכול להתענות. והבין דברי הרבי מלובלין ז"ע. [250] שו"ת שערי דעה ח"ב סי' רנב; מקראי קודש ימים נוראים סי' נו. וראה בע' יום-הכפורים הע' 170 ואילך. [251] ילקוט יוסף, מועדים, מהל' תענית שבעה עשר בתמוז, ס"ד. [252] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' תקנ סק"ד. [253] מהר"י קולון שורש ט; שו"ע או"ח תקסו ו. וראה בשו"ת רעק"א סי' כד; שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קנז; שו"ת צמח צדק לובביטש, שער המילואים, סי' ח. וראה עוד בע' יום-הכפורים הע' 325 ואילך. [254] שיירי כנסת הגדולה סי' תקסו, הגהת ב"י אות ד; ט"ז או"ח סי' תקסו סק"ז; א"ר סי' קלה סק"ו; שו"ת זרע אמת ח"א סי' פו; ילקוט יוסף, מועדים, הל' בין המצרים, מהל' תענית שבעה עשר בתמוז, סל"ב. [255] שו"ת זכרון יהודה סי' רא; תשובה מאהבה סי' כח, וסי' ל; מ"ב סי'

[244] אשל אברהם (בוטשאטש) או"ח סי' תריב; שו"ת מערכת יוה"כ"פ סי' א אות י; שו"ת באר משה ח"ח סי' לד. וראה במקראי קודש, ימים נוראים, סי' לה אות ג. [245] ראה שו"ת מחנה חיים ח"א סי' ד. [246] שו"ת אהל משה, הובא בשו"ת שם. [247] שו"ת באר משה שם. [248] הליכות שלמה ח"ב פ"ג ס"ב, וראה בהע' 6 שם; שו"ת אבן פינה ח"א סי' נו. [249] שו"ת הלכות קטנות ח"א סי' רצ; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פי"ד אות' ח-ט. ובס' דרכי שלום, ליקוטים מהגה"ק ר"ש רוקח מבעלזא אות קכג כתוב – הרה"ק הר"ש ז"ל היה בלובלין, וקרא הרבי זי"ע בט' באב את ר"ש, וציווה עליו לאכול ולשתות תיכף עוד בבית הרבי, וכן עשה. ובבואו לביתו, נחלה ונסתכן מאד, ובבוא יום הקדוש יום-הכיפורים שאל את הרופא מלבוז אם להתענות, השיבו, אם לא התענה שני חדשים

זה²⁵⁶. ובשני וחמישי שחל בו תענית ציבור – יש מי שסבורים, שבשחרית יכול לעלות לתורה, שאף על פי שדוחים פרשת השבוע וקוראים 'ויחל', הואיל ועל כל פנים קוראים בתורה בלא התענית, רשאי לעלות לתורה, אבל לא יעלה במנחה, שאז קוראים רק מחמת התענית²⁵⁷; ויש חולקים וסבורים שלא יעלה אף בשחרית²⁵⁸. ואם קראו לו לעלות לתורה במנחה, יש מחמירים אפילו בדיעבד, משום חשש ברכה לבטלה²⁵⁹; ויש מקילים, משום שהברכה היא מפני כבוד הציבור²⁶⁰. ואם הוא תלמיד חכם, ואירע לו אונס שבגללו לא צם, ובדיעבד קראו לו לעלות לתורה במנחה, יכול לסמוך על המקילים בשעת הדחק, כדי שלא יהיה חילול השם, ומשום כבוד הבריות²⁶¹. ומכל מקום, אם אכל פחות-פחות מכשיעור, רשאי לעלות לתורה²⁶².

בעל-קורא – שליח-ציבור הקורא בתורה שאינו מתענה, יוכל לקרות בפרשת ויחל בתענית ציבור, אם אין ש"ץ אחר שמתענה ויכול לקרוא בתורה²⁶³.

'עננו' בשמונה עשרה – חולה שאינו מחוייב להתענות כלל, לא יאמר 'עננו' בשמונה עשרה²⁶⁴.

שליח-ציבור – חולה שאינו מתענה כלל, אינו יכול להיות שליח ציבור²⁶⁵.

מות – ראה ערך קביעת רגע המות

מח – ראה ערך מערכת עצבים

מח עצם – ראה ערך השתלת אברים

מחלות

א. הגדרת המושג

מחלה¹ או חולי² היא הפרעה מוגדרת במצב הבריאות, אשר מורכבת מתסמינים אופייניים. המחלות נובעות מפגיעה בתיפקוד של אחד או יותר מהמערכות של הגוף או הנפש. מחוללי המחלה, מהלך המחלה, מהות הפגיעה, התחזית של המחלה, הטיפול והמניעה של המחלה – יכולים להיות ידועים, או בלתי ידועים.

מצינו בחז"ל הסברים אחדים למושג 'מחלה': יש שהסבירו את המושג בדרך של גימטריא³; יש שהסבירוהו מלשון

תקסו סק"ב. [256] שו"ת שואל ומשיב מהדו"ת ח"ב סי' נח. וראה עוד בשו"ת אפרקסתא דעניא סי' עז; קרית חנה דוד ח"א סי' פו. [257] מג"א סי' תקסו סק"ח; מקראי קודש, ימים נוראים, סי' לה אות א. [258] שו"ת זרע אמת ח"א סי' פו. [259] ט"ז סי' תקסו סק"ז; א"ר שם. וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רסא. [260] ב"ח אור"ח סי' תקסו; מג"א שם סק"ח; שו"ת חת"ס שם; מ"ב סי' תקסו סק"ט; שו"ת ישיב משה ח"א סי' קנ; ילקוט יוסף, מועדים, הלי

בין המצרים, מהל' תענית שבעה עשר בתמוז, הע' 84. [261] מ"ב סי' תקסו סק"א. [262] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' תקנט סק"ב. [263] שו"ת לבושי מרדכי מהדו"ת חאו"ח סי' כג; שו"ת הלל אומר סי' שח. [264] מ"ב סי' תקסה בביאה"ל ס"א; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קלא. [265] שו"ת מים חיים (הלוי) סי' לג. [1] שמות כג כה. [2] דברים כח סא. [3] ב"ק צב ב; ב"מ קז ב. וראה להלן הע' 33.